

Terk Edilmiş Kırsal Bir Yerleşmenin Tarihsel Gelişimi: Karaköy, Çeşme (İzmir)

Historical Development of an Abandoned Rural Settlement: Karaköy, Çeşme (İzmir)

Burcu TAŞCI¹

¹Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, İzmir, burcu.tasci@ikc.edu.tr, orcid.org/0000-0002-9314-4905

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:

11.12.2024

Kabul/Accepted:

24.06.2025

DOI:

10.18069/firatsbed.1599678

Anahtar Kelimeler

İzmir, Çeşme, Karaköy,
kırsal miras, yerleşme tarihi

Keywords

İzmir, Çeşme, Karaköy,
rural heritage, settlement
history

ÖZ

Karaköy, İzmir'in Çeşme ilçesine bağlı, terk edilmiş tarihi bir kırsal yerleşmedir. 20. yüzyılın ortalarından itibaren, sosyal, ekonomik, politik, doğal ve çevresel faktörlerin etkisiyle kademeli olarak terk edilmiştir. Yaklaşık 300 yıllık geçmişine ait somut ve somut olmayan kültürel miras unsurları barındıran bu yerleşmeye odaklanan bir çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışmanın amacı, tarih öncesinden günümüze farklı dönemlere ait izleri barındıran Karaköy kırsal yerleşmesi ve çevresinin tarihsel gelişimini ve terk edilme sürecini yerel değerler ile bütüncül bir şekilde ele almaktır. Bu bağlamda, yerleşmenin coğrafi özellikleri, koruma durumu ve adının kökeni incelenmiş; belirlenen dönemlere göre tarihsel gelişimi aktarılmıştır. Ayrıca, köy ve çevresinin kullanım durumu haritalandırılarak görselleştirilmiştir. Araştırmanın yöntemi, alan çalışması, literatür ve arşiv taraması ile haritalama çalışmalarını kapsamaktadır. Çalışmada mekânsal ölçek, Karaköy'ün günümüzdeki idari sınırları yerine, köy yaşamının aktif olduğu 20. yüzyıl başlarındaki sınırlar temel alınarak belirlenmiştir. Bu bağlamda, tarihi kırsal alanların araştırılması ve belgelenmesi çalışmalarında yerleşik alanla sınırlı kalmayıp, çevreleriyle birlikte bütüncül bir yaklaşımla ele alınması gerektiği vurgulanmıştır. Çalışma sonucunda, Karaköy'ün yaklaşık 18. yüzyıl başlarında kurulan bir Yörük/Türk köyü olduğu, su kıtlığı, depremler, yetersiz eğitim olanakları, ulaşım ve altyapı eksiklikleri gibi nedenlerle terk edildiği ve günümüzdeki harap durumuna geldiği tespit edilmiştir.

ABSTRACT

Karaköy is an abandoned historical rural settlement located in the Çeşme district of İzmir. It has been gradually abandoned since the mid-20th century due to social, economic, political, natural and environmental factors. Despite its approximately 300-year history and its tangible and intangible cultural heritage, no comprehensive study has been conducted focusing on this settlement. The aim of this study is to examine the historical development and abandonment process of Karaköy rural settlement and its surroundings, which reflects traces of different periods from prehistory to the present, in a holistic manner with its local values. Within this scope, the geographical features, conservation status, and the origin of the settlement's name have been examined, and its historical development has been presented according to different periods. Additionally, land use in the village and its surroundings has been mapped and visualized. The research method includes fieldwork, literature survey, archive review and mapping. The spatial scale of the study was determined based on the borders of the early 20th century, when village life was active, instead of the current administrative borders of Karaköy. In this context, it emphasizes that investigation and documentation studies on historical rural areas should adopt a holistic approach, considering not only the settled area but also its surrounding environment. As a result of the study, it was determined that Karaköy was established as a Yörük/Turkish village around the early 18th century, but it was abandoned due to reasons such as water scarcity, earthquakes, insufficient educational opportunities, and lack of transportation and infrastructure, leading to its current ruined state.

Atıf/Citation: Taşcı, B. (2025).Terk Edilmiş Kırsal Bir Yerleşmenin Tarihsel Gelişimi: Karaköy, Çeşme (İzmir).

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 35, 3, 1137-1154.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Burcu TAŞCI, burcu.tasci@ikc.edu.tr

1. Giriş

Tarihi kırsal yerleşmeler, doğal ve kültürel dokularını büyük ölçüde koruyarak günümüze ulaşan; ana geçim kaynağı tarım ve hayvancılık olan, genellikle düşük nüfus yoğunluğuna sahip geleneksel yaşam alanlarıdır. Bu yerleşmeler, barındırdıkları somut ve somut olmayan miras değerleriyle tarihi, kültürel ve toplumsal bellek açısından büyük önem taşımaktadır. Buna karşın, ülkemizde sosyal, ekonomik, politik, doğal ve çevresel faktörler nedeniyle tamamen ya da kısmen terk edilmiş birçok tarihi kırsal yerleşme bulunmaktadır. Bu terkedilme sürecinde devlet politikaları, yatırım projeleri, turizm faaliyetleri, altyapı yetersizlikleri, yaşam biçimindeki değişiklikler, konfor koşulları, sağlık sorunları ve işsizlik gibi etmenler belirleyici olmaktadır. Bu çalışma, İzmir'in Çeşme ilçesine bağlı ve büyük ölçüde terk edilmiş durumda olan Karaköy kırsal yerleşmesinin geçirdiği tarihsel dönemler ile 20. yüzyılın ortalarında kademeli olarak terk edilmeye başlayan bu kırsal miras alanının terk edilme nedenlerini konu almaktadır. Karaköy, İzmir Körfezi ve Kuşadası Körfezi arasında yer alan, Anadolu'nun en batı ucunda, Ege Denizi'ne uzanmış bir yarımada üzerinde konumlanmaktadır. Bu yarımada uzun yıllar Çeşme Yarımadası olarak adlandırılmış olup, 1941 yılından itibaren Urla Yarımadası olarak anılmaktadır (Darkot ve Tuncel, 1978). Bununla birlikte, Karaköy'ün tarih boyunca Çeşme ve özellikle Alaçatı ile olan ilişkileri göz önüne alınarak, bu çalışmada "Çeşme Yarımadası" ifadesi kullanılmaya devam edilecektir. Günümüzde bu yarımada'nın sahip olduğu kırsal miras üzerine çok sayıda bilimsel çalışma bulunmakla birlikte, Karaköy'e odaklanan araştırmalar sınırlıdır. Bu çalışmalardan yalnızca biri, Ildırı ve Germiyan ile birlikte Karaköy'ün tarımsal potansiyelini ele almaktadır (Kerman, 2004). Diğer çalışmalar ise çoğunlukla Çeşme ve Urla üzerine yoğunlaşmış olup, Karaköy'ün tarihi, fiziksel ve sosyal özelliklerine ilişkin sınırlı bilgiler içermektedir (Kütükoğlu, 2010; Satılmış, 2012; Başaran ve Haykıran, 2015; Karacakaya ve Koç, 2017; Kamalı Aktaş, 2020; Şimşir, 1997; Çelebi, 2024). Bu araştırmanın amacı, tarihi bir kırsal yerleşme olan Karaköy ve çevresinin tarihsel gelişimi ve terk edilme sürecini yerel değerlerle bütüncül bir şekilde incelemektir. İzlenen yöntem, literatür ve arşiv taramaları, alan çalışmaları, haritalama ve tarihi araştırmayı kapsamaktadır. Bu süreçte, farklı tarihi dönemlere ait resmî belgeler, tarihi haritalar, hava fotoğrafları ve fotoğraf arşivleri incelenmiştir. Alan çalışmaları, Nisan 2014, Mayıs 2024 ve Ekim 2024 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. Çalışmada mekânsal ölçek, Karaköy'ün günümüzdeki idari sınırları yerine, tarihsel süreçte köy yaşamının aktif olduğu 20. yüzyıl başlarındaki sınırlar dikkate alınarak belirlenmiştir. Bu sınırların belirlenmesinde, 1948 yılına ait Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü'nün köy sayım cetveli temel alınmıştır (İGM, 1948). Söz konusu belgede, Karaköy muhtarlığına bağlı meskün yer ve oba olarak kayıtlı olan Alaşar¹ ve Karacahisar yerleşimleri de bu çalışma kapsamında incelenmiştir.

2. Coğrafi Özellikleri

Karaköy, tarihi ve kültürel olarak önemli bir yerleşim olan Alaçatı'nın yaklaşık on kilometre güneydoğusunda, Tangurtungur sırtının güney yamacında, batıda Gövele Deresi, doğuda İzmir Deresi arasında konumlanmaktadır (38°16'30" D, 26°29'3" K) (Şekil 1). Yerleşme, deniz seviyesinden yaklaşık 150 metre yükseklikte bulunmaktadır. Kuzeyde Semer Kaya ve Delikli Kaya, güneyde Topalak Kaya ile Ambarlı Kaya, batıda Kayagediği Tepesi ve doğuda Sırtlan Tepe ve Alan Tepe ile çevrelenmiştir (Şekil 3). Çalışma alanı, yıl boyunca akışını sürdürmemekle birlikte, kış aylarında yağışlarla birlikte akan farklı büyüklüklerde çok sayıda mevsimlik dereyi barındırmaktadır. Bu derelerden Aşağı Dere, havzadaki bütün suyun toplandığı dere olup, Armağan Deresi ile birleşerek barajı beslemektedir. Yerleşme alanının içinden ise, köy sakinleri tarafından Mıncarcık Deresi ve Cami Deresi olarak adlandırılan mevsimlik dereler geçmektedir (Şekil 3).

Batı Anadolu'da Miyosen dönem boyunca yoğun volkanik faaliyetler gerçekleşmiştir. Çeşme Yarımadası, bu döneme ait volkanik faaliyetlerle ilişkilendirilen jeolojik özelliklere sahip bir bölgedir. Karaköy, volkanik bir alan üzerinde konumlanmakta olup, bu bağlamda jeolojik yapı Miyosen yaşlı, andezit, traki-andezit, aglomera ve tüftür (Kalafatçıoğlu, 1961; Semenderoğlu, 1999). Genel olarak su geçirimsiz özellikte bulunan bu yapı, yörede yağmur sularının depolanması için oldukça elverişlidir. Karaköy ve çevresinde bulunan çok sayıda kuyu ve göl, bu varsayımı doğrulamaktadır (Şekil 3). Bu çalışmada, "göl" olarak adlandırılan ve haritada konumları belirtilen su öğeleri, doğal göller değil, insanlar tarafından ihtiyaç doğrultusunda açılmış, geniş taş kuyuları ifade etmektedir. Ek olarak, köy yerleşik alanının kuzeydoğu sınırında bulunan ve "Kuyularbaşı" olarak

¹ Alaşar, 1968 yılında Zeytineli sınırlarına dahil edilmiştir (CA, d. 340, 47/10. (28 Aralık 1968).

adlandırılan bölgede, neredeyse her ailenin su ihtiyacını karşılamak amacıyla bir kuyu açtığı görülmektedir. Çeşme ve çevresi, bölgenin jeolojik özelliklerine bağlı olarak 1. derece deprem kuşağında yer almaktadır ve tarih boyunca şiddetli depremlerle karşılaşmıştır. Bu depremler arasında en şiddetlileri MÖ 496, MS 190, Mart 1389, Kasım 1856, Ocak 1866, Nisan 1881, Ekim 1883, Temmuz 1949 ve Nisan 1969 tarihlerinde meydana gelen depremlerdir (Gezgin, 2009; KOERİ, 2024; İDSMP, 2024).

Şekil 1. Çeşme Yarımadası'nda Karaköy ve çevre yerleşmeler (Google Earth, 2024).

Yarımadanın bitki örtüsü, tipik Akdeniz bitki örtüsü karakterindedir. Karaköy, kuzeydoğusunda bulunan Kızılçam ormanı dışında büyük ölçüde garig formasyonu (seyrek, cılız ve bodur bitki türleri) bitki topluluklarıyla kaplıdır. Bu alanlarda delice, pınar, çilek, yabani sakız, azahan, ardıç, hayıt ve menengiç gibi maki türü bitkiler bulunmaktadır (Mater, 1982; İlhan, 1996). Karaköy'ün yerel halkı, geçimini ağırlıklı olarak tarım ve hayvancılıkla sağlamaktaydı. Bölgenin tarımsal potansiyeli yüksek olup, tarım alanları, köy yerleşik alanı dışında, Karaköy'ün kuzey sınırında Karacahisar, güney sınırında Alaşar (Alışar) Ovası ve yerleşimin hemen güneyinde, yerel halk tarafından "Köyaltı" olarak adlandırılan üç farklı mevkide bulunmaktadır. Köyaltı, Karacahisar ve Alaşar, yaz aylarında hasat zamanı ekin biçme, harman kovma, tütün kırma ve bağ bozumu için gidilen, yerel halkın geçici olarak çardaklarda konakladığı tarım alanlarıdır. Karaköy'de, bu tarım alanlarının yanı sıra, sebze yetiştiriciliği amacıyla kullanılan, büyüklükleri ortalama 100 m² ile 1.000 m² arasında değişen ve yerel halk tarafından "harım" olarak adlandırılan alanlar vardır. Bu sebze bahçeleri yerleşim alanı içinde yer almakla birlikte genellikle yerleşimin kuzey ve batı sınırlarında bulunmaktadır. Köy yerleşik alanında zeytin, incir, badem, armut, dut, menengiç, keçi boynuzu, nar ve ayva türü ağaçlar bulunmaktadır. Başlıca tarım ürünleri üzüm, zeytin, badem, turuncgil, tahıl, buğday, arpa, yulaf ve tütündür (Mater, 1982). Karaköy'de, Çeşme Yarımadası'nın genelinde olduğu gibi, tarih boyunca bağcılık ve zeytin yetiştiriciliği önemli bir yer tutmuştur. Ancak, çevredeki diğer kırsal yerleşmelerden farklı olarak, Karaköy'deki zeytin ağaçları zeytinlik oluşturmamaktadır (Kerman, 2004). Bu durumun nedeni, zeytin ağaçlarının tarla sınırlarında/içlerinde dağınık halde bulunmaları ile zeytin ağaçlarının 1989 ve 2022 yıllarında çıkan yangınlarda büyük ölçüde yok olmasıdır. 1930 yılı öncesi bağcılık faaliyetleri oldukça yoğundur. 1930'lerden sonra tütün ve anason üretimi yoğunlaşmıştır. 1950'lerden sonra ise Karaköy yerleşik alanında bağcılık faaliyetleri sona ermiştir. Ancak Alaşar Ovası'nda 1970'lere kadar devam ettiği bilinmektedir. Tahıl üretimi her dönemde yapılmış olup, özellikle buğday ve arpa ön plandadır (Karaköy Muhtarlık arşivi, 2024). Karaköy'de hayvancılık faaliyetleri arasında kara keçi ve koyun sürüleri ile köyün ortak sığır sürüsü önemli bir yer tutmaktaydı. Sığırlar, tarımsal faaliyetlerde kullanılmakta olup, sürülerin bakımı köyün çoban evinde kalan çoban tarafından yapılmaktaydı. Tarım ve hayvancılıktan elde edilen ürünler, başta Alaçatı ve Zeytineli olmak üzere çevredeki yerleşimlere satılarak, köy ekonomisine katkı sağlanmaktaydı (Karaköy Muhtarlık arşivi, 2024).

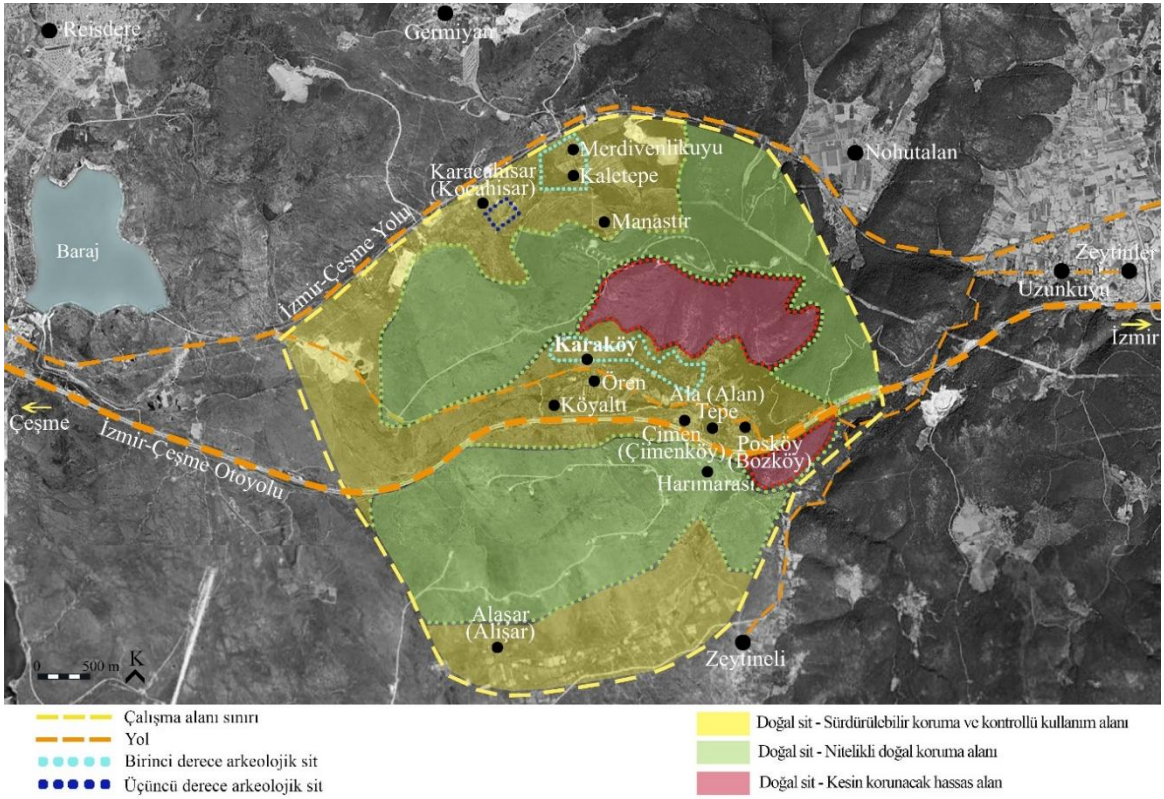
3. Koruma Durumu

Günümüzde köy yerleşik alanında, volkanik taş kullanılarak yığma yapım tekniğiyle inşa edilmiş birçok tarihi yapının duvar kalıntıları bulunmaktadır (Foto. 1). Bu kalıntılar, bir cami, üç Osmanlı mezarlığı, iki kahvehane, köy odası, han (konuk evi), imam evi, çoban evi gibi kamusal yapılar; zeytinyağı işlikleri ve fırın gibi üretim yapıları; tuvalet, çeşme, sarnıç, gölet, kuyu gibi su yapıları; geleneksel konutlar ve hayvan barınaklarına (ahır,

dam) aittir. Bu yapılardan, birkaç konut yapısı dışında kalanlar harap ve âtil durumdadır. Köy yerleşik alanında yaşamın sürdüğü iki konut yapısı vardır. Yerleşme genelinde elektrik, su, telefon ve internet altyapısı bulunmamaktadır.

Foto 1. Karaköy kırsal yerleşmesi genel görünümü.

Şekil 2. Karaköy ve çevresinde sit alanları (Google Earth haritası yazar tarafından işlenmiştir.).

Karaköy kırsal yerleşmesi, 06.10.1995 tarih ve 5928 sayılı kararla İzmir 1 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından 1. Derece arkeolojik sit alanı ve 1. derece doğal sit alanı olarak tescillenmiştir (Şekil 2). Ek olarak, yerleşmenin kuzeyinde bulunan Kaletepe İzmir 1 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 04.09.2015 tarihli ve 3619 sayılı kararı ile Tunç Çağına tarihlenen kalıntılar nedeniyle 1. Derece arkeolojik sit alanı ve 2022 yılında Karacahisar mevkiinde harman yeri nitelikli 104 ada 61 parsel Roma dönemine tarihlenen bulgular nedeniyle 3. Derece arkeolojik sit alanı olarak tescillenmiştir (Şekil 2). Günümüzde yerleşimin olduğu alan 1. Derece arkeolojik sit alanı statüsünü korumaktadır. Doğal sit statüsündeki alanlar ise Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü'nün 2018 yılında aldığı kararla "Doğal sit-Nitelikli Doğal Koruma Alanı" olarak güncellenmiştir. 2021 yılında Karaköy ve Zeytineli bölgesindeki "Nitelikli Doğal Koruma Alanı" ile kaplı alandaki pek çok bölgenin derecesi "Doğal sit-Sürdürülebilir Koruma ve Kontrollü Kullanım Alanı" olarak değiştirilmiştir. Karaköy yerleşim alanının olduğu alan da bu sınırlar içinde kalmaktadır. 2022 yılında ise yerleşimin kuzeydoğusunda bulunan alan 5363 sayılı ve 06.04.2022 tarihli Cumhurbaşkanlığı kararı ile "Kesin Korunacak

Hassas Alan" olarak tescillenmiştir (Şekil 2). Sit kararlarındaki bu değişimin halk arasında "Çeşme Projesi" olarak anılan Çeşme Turizmini Koruma ve Geliştirme Kararı ile ilgili olduğu tartışılmaktadır. Bu kapsamda karar çeşitli meslek odaları, kurum ve kişiler tarafından yargıya taşınmış ve 2023 yılında bölgedeki sit değişikliğinin düşürülmesi ile ilgili iptal kararı verilmiştir. Günümüzde Karaköy yerleşik alanında bulunan tarihi cami ve avlusu (köy odası dahil) 1. grup, imam evi ve han 2. grup taşınmaz kültür varlığı olarak İzmir 1 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 30.09.2022 tarihli ve 14696 sayılı kararı ile tescillenmiştir (Foto. 2). Aynı kurulun, 26. 09. 2023 tarihli ve 16483 sayılı kararı ile iki Osmanlı mezarlığı² tescil edilerek koruma altına alınmıştır.

Foto 2. Tarihi cami (a), köy odası ve arkada imam evine ait duvar kalıntıları (b).

4. Tarihsel Gelişim

Yerleşmenin tarihsel gelişimi incelenirken, Karaköy yerleşik alanı ve çevresini şekillendiren farklı dönemlere ait sosyal, kültürel, ekonomik ve fiziksel özellikler incelenmiştir. Bu dönemler, bölgedeki Türk hakimiyeti öncesi dönem, Türk dönemi (Erken dönem ve Osmanlı Dönemi) ve 1922 sonrası dönem olmak üzere üç ana başlık altında ele alınmıştır. Bununla birlikte, yerleşmenin tarihsel gelişimi aktarılmadan önce, Karaköy ve çevresindeki önemli yerleşmelerin/mevkilerin adının kökenine ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

Çeşme Yarımadası'nda, farklı kökenlere dayanan birçok yerleşim ismi bulunmaktadır. Batı Anadolu'daki antik yerleşimlerin yoğunluğu dikkate alındığında, Ildırı gibi, adını antik dönem kentinin (Erythrai) telaffuz değişikliğine uğramış halinden alan yerleşimler ilk akla gelen örneklerdendir. Bunun yanı sıra, cemaat adı taşıyan veya kuruldukları alanın coğrafi özelliklerine göre adlandırılan yerleşimlerin sayısı da oldukça fazladır (Kütükoğlu, 2010). Yerleşmelere isim verilirken, çevresindeki coğrafi unsurlardan (su, toprak, bitki örtüsü, kayaç gibi) esinlenildiği gibi renk adları da kullanılabilir (Tuncel, 2000). Bu tür isimlendirmeler, yerleşimin çevresiyle ve doğa ile olan ilişkisini yansıtmaları açısından önemlidir.

Karaköy adının kökenine ilişkin ilk varsayım, adını kurulduğu alanın coğrafi özelliklerinden aldığıdır. Volkanik arazi üzerinde kurulması nedeniyle yapıların inşasında yörede bol miktarda bulunan, koyu renkli ve sert volkanik taşlar (trakit-andezit) kullanılmıştır. Bu taş türünün koyu rengi nedeniyle köyün "kara" ismini aldığından bahsedilmektedir (Kerman, 2004; Kamalı Aktaş, 2020). Ek olarak, Germiyan ve Ildırı'da volkanik taş yerine kalker (kireç taşı) kullanıldığından bu köylerin yörede "ak köy" olarak bilindiği yazmaktadır (Kerman, 2004).

Bu çalışma kapsamında, Alişar ve Karacahisar (Kocahisar) yerleşimlerinin adlarının kökenleri ilişkin değerlendirmelere de yer verilmiştir. Kocahisar'ın adını Kaletpe'de bulunan savunma yapısına ait kalıntılardan aldığı düşünülmektedir (Kütükoğlu, 2010). Alişar adı ise Adana, Malatya, Aksaray ile Hüdavendigâr ve Beyşehir sancaklarında yaşayan Alişar Cemaati ile ilişkilendirilerek, cemaat yerleşmesi olarak kabul edilmektedir (Halaçoğlu, 2009; Kütükoğlu, 2010). Germiyanogulları'nın atası Ali-Şir Bey'den geldiği düşünülen Alişar/Alışarlı/Alışarlı/Alışirli/Alışaroğlanları adında bir Türkmen cemaati bulunmakta ve Anadolu'da Amasya, Malatya, Terme gibi pek çok yerde bu yerleşme ismine rastlanmaktadır (Varlık, 1974; Kaya, 2004). Türkmen aşiret ve cemaatlerinin göç sonrası kurdukları köylerin, tarihi kaynaklarda başlarda

² Bu karar ile 124 ada, 2 parsel ve 128 ada, 4 parselde bulunan Osmanlı mezarlıkları tescillenmiştir. 103 ada, 87 parselde bulunan Osmanlı mezarlığı özel mülkiyete tabi olup, yapılan değerlendirme sonucunda tescile uygun bulunmamıştır.

Köy yerleşik alanının güneydoğusunda Bozköy (Posköy), Alan (Ala) Tepe, Harımarası, Çimenköy (Çimen) ve Ören, kuzeyinde Manastır olarak adlandırılan mevkiiler bulunmaktadır (Şekil 3 ve Foto. 3). Bu yerleşimlerden Bozköy'ün (yöre halkı tarafından Posköy olarak anılır) adının kökenine ilişkin bir bilgi olmamakla birlikte, "boz" kelimesinin "açık toprak rengi, açılmamış, sürülmemiş (toprak)" anlamları ile ilişkisi tartışılabilir (TDK, 2024). Bununla birlikte, 1908 tarihli haritada "Pejamdjigi" olarak belirtilen bölgenin günümüzde Posköy olarak bilinen alan olduğu düşünülmektedir (Şekil 4) (Kiepert, 1908). Bu isim, yerel halk tarafından "payam" olarak adlandırılan badem ağaçlarının yoğun olarak bulunduğu Posköy bölgesinin, o dönemde "Payamcık" olarak anılmasından kaynaklanmış olabilir. Tarihsel süreçte, Karaköy ve çevresinde badem ağaçlarının oldukça yaygın olduğu bilinmektedir (Mater, 1982). Günümüzde, Karaköy'ün kuzeyindeki geniş alanlarda yeni bademliklerin oluşturulması, bölgenin bu tarımsal faaliyet için elverişli olduğunu destekler niteliktedir. Posköy'ün batısında konumlanan kayalık Alan Tepe'nin (Ala Tepe), adını "alaca, daha yüksek, en yüksek, pek yüce" anlamlarından aldığı düşünülmektedir (TDK, 2024). Ala Tepe'nin batısında bulunan yamaç, Çimenköy (Çimen) olarak bilinmektedir. Bu ismin de özellikle bahar aylarında yamacın sahip olduğu bitki örtüsü ile ilişkili olduğu söylenebilir. Çimen'in güneydoğusunda, otoyolun güneyinde bulunan alan, Harımarası olarak adlandırılmaktadır. Yörede, boyutları ortalama 100 m² ile 1.000 m² arasında değişen ve sebze yetiştiriciliği için kullanılan tarım alanlarına "harım" denilmektedir. Bu bölgenin tarihsel süreçteki tarımsal aktivitesi göz önüne alındığında, yerleşim adının bu bağlamda şekillendiği anlaşılmaktadır. Çimen mevkiinin kuzeybatısında bulunan ve Ören olarak bilinen alanda birçok yapı kalıntısı ve değirmen taşları bulunmaktadır. Ören kelimesinin, "Ait olduğu eski uygarlık hakkında fikir edinmemizi sağlayan kültür ve tabiat kalıntılarından oluşan alan" anlamı nedeniyle yerel halk tarafından bu şekilde adlandırıldığı düşünülmektedir. Köy yerleşik alanının kuzeydoğusunda bulunan ve Manastır olarak bilinen mevki, Karacahisar'da yaşayan Rum nüfusun ibadet amacıyla kullandığı bir dini yapıya atıfla bu adı almış olabilir. Ancak, günümüzde bu bölgede tarım alanlarının arasında çardak olarak kullanılan küçük ölçekli birkaç yapı kalıntısı dışında herhangi bir yapı izine rastlanmamıştır.

4.1. Türk Dönemi Öncesi

Karaköy, antik dönemde İyonya bölgesinde yer almaktadır. On iki İyon kentinden biri olan Erythrai (İldırı), Karaköy'ün kuzeyinde yer almaktadır. Bu çalışmanın sınırları içinde bulunan en eski yerleşim izleri ise Erken Tunç Dönemi'ne ait olup, ilki, köy yerleşik alanının kuzeyinden geçen eski İzmir-Çeşme karayolunun kenarında, kayalık bir tepe olan Kaletepe'de ve ikincisi Karaköy vadisinin doğu ucundaki Bozköy'dedir (Erkanal, 1999; Caymaz, 2008).

Erken Tunç Çağı'nda Batı Anadolu'da kentleşme süreci hız kazanmış; surlarla çevrili iç kaleler ve bu kalelerin etrafında şehirler gelişmiş, stratejik konuma sahip alanlarda askeri yapılar ortaya çıkmıştır. Kaletepe, bu döneme ait askeri yapılar barındıran, kale tipi bir yerleşimdir. İzmir-Çeşme yönünde uzanan yolun geçtiği vadiyi ve bu yoldan İldırı (Erythrai) Körfezi'ne uzanan yolu kontrol edebilen stratejik bir konuma sahiptir (Erkanal 1999; Caymaz, 2002). Bu alanda, savunma yapılarına ait olduğu düşünülen duvar izleri ile tamamı kaba nitelikli ve el yapımı olan, kırmızı tonlarda yüzey rengine sahip seramikler saptanmıştır (Caymaz, 2008). Kaletepe ve çevresi, sınırlı tarım alanlarıyla yalnızca küçük ölçekli yerleşimleri barındırmaya elverişli bulunmuştur (Mater, 1982). Gerçekten de Kaletepe'nin kuzey eteklerinde, 20. yüzyıl başlarına kadar varlığını sürdüren ve adını yaşlı bir çınar ağacı altında bulunan merdivenli bir kuyudan alan, eski İzmir-Çeşme yolu üzerinde durak niteliğinde küçük bir köye (Merdivenlikuyu) ait kalıntılar bulunmaktadır (Mater, 1982; Caymaz, 2002). Bu kalıntılar arasında daha eski bir yola ait izler, duvar kalıntıları ve kuyular sayılabilir (Caymaz, 2008). Kalıntılara ek olarak, MÖ 6. ve 4. yüzyıllar ile Roma, Bizans ve İslâm dönemlerine ait seramikler de tespit edilmiştir (Erkanal 1999; Caymaz 2002). Bu bilgilere göre, Merdivenlikuyu'nun tarihsel süreçte, Bizans Dönemi de dahil olmak üzere, küçük ölçekli bir yerleşim ve duraklama yeri olarak kullanıldığı düşünülmektedir (Caymaz, 2008). Tepenin güneybatısında (günümüzde Karacahisar mevki) ise adına 1575 tarihli tahrir defterinde Çeşme nahiyesine ait bir köy olarak rastlanan Kocahisar bulunmaktadır (Kütükoğlu, 2010).

Foto 4. Çimen mevkiinde bulunan değirmen taşı (a), yapı kalıntısı (b) ve taş sanduka mezarlar (c).

Bozköy'ün batısında konumlanan ve benzer tarzda seramiklerin bulunduğu kayalık Alan Tepe'nin gözetleme alanı olarak kullanıldığı belirtilmektedir (Caymaz, 2008). Alan Tepe'nin batısında, günümüzde Çimen olarak bilinen mevkide ise yine benzer tür seramik içeren, taş sanduka tipi mezarlar bulunmaktadır (Caymaz, 2008). Çimen mevki, Karaköy'ün yerel halkı tarafından köyün ilk kurulduğu yer olarak tarif edilmektedir. Günümüzde, bu alanda taş sanduka mezarlara ek olarak, taş duvarlı basit ve yalın yapılara ait kalıntılar da bulunmaktadır (Foto. 4).

Foto 5. Posköy'de zeytinyağı değirmeni taşları (a) (b) (c), Posköy Gölü (d), çeşme (e) ve kuyular (f).

Bozköy'de, Erken Tunç Dönemi'ne ait seramik parçalarının yanı sıra Klâsik ve Helenistik dönemlere ait seramikler de bulunmuştur. Bu alanda, Erken Tunç Çağı'na ait seramiklerde, sırtları kazıma bezemeli dikey kulplar ve kazıma yöntemiyle yapılmış stilize insan yüzü tasvirlerinin bulunduğu bir çömlek parçası ele geçen önemli bulgulardandır (Caymaz, 2008). Bu buluntulara ek olarak, Bozköy'de, zeytinin bölge için tarihsel önemine işaret eden oldukça yaşlı zeytin ağaçları ve zeytinyağı işliğine ait kalıntılar (mortarium, pres ağırlık taşı, kuyular) mevcuttur (Foto. 5). Hangi döneme ait olduğu bilinmeyen bir taş çeşme, gözlü bir kuyu ve Posköy Gölü olarak adlandırılan, taş basamaklı geniş bir kuyu vardır (Foto. 5). Alanda, doğu-batı doğrultusunda konumlanmış ve apsis bölümü belirgin bir şekilde algılanabilen, şapel kalıntısı olduğu düşünülen ve yerel halkın kilise olarak adlandırdığı bir yapı kalıntısı tespit edilmiştir.

4.2. Türk Dönemi

4.2.1. Erken Dönem (12. – 15. yüzyıl)

Karaköy ve çevresinin 12. ve 15. yüzyıllar arasındaki durumu hakkında doğrudan bilgilere ulaşamamakla birlikte, Bizans Dönemi'nde Çeşme Yarımadası'nın durumu Erythrai, Teos ve Klazomenai kentleri üzerinden çıkarımlar yapılarak okunabilir. Batı Anadolu geneline benzer şekilde, Çeşme Yarımadası'nda da bazı yerleşmeler önemlerini yitirmiştir. Zamanla bu yerleşimler terk edilmiş, küçülmüş veya daha farklı noktalara taşınmıştır. Bu bağlamda, Türkler bu bölgeye geldiklerinde, Erythrai "İldırı", Teos "Bodrum" ve Klazomenai ise "Kilizman" olarak anılmaya başlanmıştır. Yer isimlerindeki bu değişimin, yerleşimlerdeki dönüşümü yansıttığı söylenebilir; çünkü yerleşimlerin stratejik ve kültürel anlamda geçirdiği evrim, adların da dönüşmesine neden olmuştur (Baykara, 1990).

Malazgirt Savaşı'nın ardından Anadolu'da azalmış olan Rum nüfusunun önemli bir kısmı Balkanlar'a gönderilmiştir (Turan, 2003). Bölgede oluşan demografik boşluk, Oğuz Türkmenlerinin iskânı açısından elverişli bir zemin oluşturmıştır. Doğudan gelen Türkmenlerin Anadolu'yu kısa sürede batı sınırlarına kadar fethetmelerinde bu demografik boşluğun etkili olduğu açıktır. Bozok ve Üçok boylarına mensup Türkmen toplulukları, Anadolu'nun çeşitli bölgelerine dağılmış; bazıları Büyük Selçuklu Devleti'ne bağlı olarak, bazıları ise müstakil siyasi yapılar kurarak bölgesel hâkimiyet sağlamışlardır (Sümer, 1992). Bu çerçevede, Çaka Beyliği, Batı Anadolu'daki erken dönem Türkmen topluluklarına örnek teşkil etmektedir. Çeşme Yarımadası, Bizans Dönemi sonrasında 1081 yılında Çaka Bey'in faaliyetleriyle askeri ve stratejik bir önem kazanmış ve kısa bir süre Türk egemenliğinde kalmıştır. Çaka Bey'in bu dönemde Çeşme'yi üs olarak kullandığı bilinmektedir. Ancak, Çaka Bey'in kısa süreli hakimiyeti, bölgede Türklerin kendi koşullarıyla gelişim sağlama fırsatını yaratmamıştır. Bizans, bölgeyi yeniden ele geçirerek egemenliğini sürdürmüştür. Bu dönem, bölgedeki Türk varlığının henüz tam anlamıyla yerleşmediği, Bizans hâkimiyetinin ise devam ettiği bir geçiş sürecini yansıtmaktadır (Kurat, 1966; Baykara 1990). 13. yüzyılın sonlarında Germiyanogulları'nın Batı Anadolu'ya yönelik yayılma süreci görülmektedir. Bu dönemde, Sasa Bey öncü rol üstlenmiş ve bölgede ilk askerî başarıları elde etmiştir. Ancak 14. yüzyılın başlarından itibaren Aydınoğulları, söz konusu yayılma hareketinde ile İzmir ve çevresinin egemenliğinde giderek daha etkin bir konuma gelmiştir (Uzunçarşılı, 1969). Bu kapsamda, Çeşme ve çevresi 14. yüzyılın başlarında, Aydınoğulları Beyliği topraklarına katılmış; 1390-1402 yılları arasında kısa bir süre Osmanlı egemenliğine girmiş, ancak 1402'deki Ankara Savaşı sonrasında yeniden Aydınoğulları Beyliği'nin kontrolüne geçmiştir. Sultan II. Murad döneminde ise, 1426 yılından itibaren Çeşme kesin olarak Osmanlı egemenliğine girmiş ve bir Osmanlı kenti halini almıştır. Bu durum, Çeşme Yarımadası'nda kalıcı bir Türk hâkimiyetinin 15. yüzyılda sağlandığını göstermektedir. 15. yüzyılda, Çeşme Yarımadası'nın tamamı İzmir Kazası'na bağlı durumdadır (Baykara 1990; Kütükoğlu 2010; Gezgini, 2019). 15. yüzyıl ortalarında bölgede Türk hakimiyetinin sağlanmasının ardından Türkmen aşiret ve cemaatleri Batı Anadolu'ya yerleşmeye başlamışlardır (Turan, 1965; Emecen, 2000). Bu kapsamda, 1517–1583 yılları arasında Çeşme ve çevresinde bulunduğu tespit edilen başlıca cemaatler Horzum, Çullıyan, Bölücan ve Yenişehir cemaatleridir (Halaçoğlu, 2009). Bu aşiret ve cemaatlerin bazıları konar-göçer yaşamı sürdürürken, bir kısmı ise başlangıçta cemaat, sonraki yıllarda ise köy olarak adlandırılan yerleşimler kurmuşlardır (Kütükoğlu, 2010). Bu yerleşimlere örnek olan Eski Çeşme (İsmailobası) Köyü ise Çeşme'nin Türk döneminde bilinen ilk yerleşim alanıdır. Günümüzde Çeşme'nin yaklaşık 3 km güneydoğusunda yer alan bu köy terk edilmiş durumdadır. Güvenlik nedeniyle kıyıdan uzak ancak denize hâkim bir tepe üzerinde kurulan alanda cami, türbe ve çeşitli yapı kalıntıları mevcuttur (Kütükoğlu, 2010; Çakmak, 2022). 1509 yılında Sultan II. Bayezid tarafından Çeşme'de inşa ettirilen kale sayesinde bölgede güvenlik kaygısı azalmıştır. Bu durum Türk yerleşiminin limana doğru kaymasının önünü açmıştır (Kütükoğlu, 2010; Gezgini 2019). Bahsedilen güvenlik problemi, yarımada genelinde geçerli olup, Merdivenlikuyu'da bulunan Bizans dönemi seramikleri, bu alanın yol ve seyahat güvenliğinin sağlandığı küçük ölçekli bir yerleşim ve duraklama yeri olarak kullanıldığını gösteren önemli bir kanıt oluşturmaktadır (Caymaz, 2008).

4.2.2. Osmanlı Dönemi (16. yüzyıl-1922)

Osmanlı Dönemi'nde, 16. yüzyılın ikinci yarısında yeni bir idari yapılanmaya gidilmiş ve Sığla veya Suğla adı verilen yeni bir sancak oluşturulmuştur. Anadolu vilayeti Aydın sancağına bağlı olan İzmir, Çeşme, Ayasuluk, Akçeşehir (Söke) kazaları ile Menteşe Sancağı'na bağlı Çine ve Balat kazalarını kapsayan Sığla Sancağı,

Kaptanpaşa eyaletine (Cezâyir-i Bahr-i Sefid) bağlanmıştır (Emecen, 1991; Baykara, 1988). Buna göre, 16. yüzyılın ikinci yarısında Çeşme, Sığla Sancağı'na bağlı kazalardan biri durumundadır.

Sığla Sancağı'na ait 1575 tarihli Mufassal tahrir defterinde, kırk beşten fazla köyün idari olarak Çeşme kadılığına bağlı olduğu görülmektedir. Karaköy çevresinde kıydan uzak ve tepe üzerinde kurulan yerleşimlere örnek olarak, 1575 yılı tahrir defterlerinde adı geçen Alışar ve Kocahisar köyleri verilebilir. 1529 yılı tahrir defterlerinde Çeşme Kazası Çeşme nahiyesi köyleri arasında adı geçmeyen bu iki köyün adının, 1575 yılı tahrir defterlerinde yer alması, bu süre zarfında civar sancaklardan gelip alana yerleşmiş/yerleştirilmiş konar-göçer Türkmen aşiretlerine bağlanabilir (Varlık, 1974; Kerman, 2004; Kütükoğlu, 2010). Çeşme Yarımadası, bu dönemde Menteşe ve Balıkesir bölgelerinden gelen konar-göçer Türkmen aşiretlerinin kışlak sahası konumundadır. Kış mevsiminde yarımadaya gelen Yörükler, yaz aylarında Batı Anadolu'nun iç kesimlerine göç etmektedirler (Kerman, 2004).

17. yüzyıl başlarından itibaren Çeşme, Sakız Paşası'na bağlı bir voyvodalıktır (Şimşir, 1997). Evliya Çelebi'nin 1671/72 yılında Çeşme'ye giderken kullandığı güzergahta ismi geçen mevkilerden birisi "ağzaçık kuyu" ya da "ağzi neredübanlı kuyu'dur" (Evliya Çelebi, 1935). Günümüzde bu alan Karaköy yerleşik alanının kuzeyinde, eski İzmir-Çeşme yolunun kenarında yer alan anıtsal bir çınar ağacı ile içine inmek için merdiveni olan bir kuyunun olduğu mevkidir. Bu alanda güvenlik noktası ve duraklama/konaklama yeri özelliği taşıdığı düşünülen küçük ölçekli bir yerleşime ait yapısal kalıntılar vardır (Caymaz, 2023). Bu alanda muhtemelen Evliya Çelebi'nin ziyaret ettiği zamandan beri kesintisiz olarak hizmet veren, kahvehane işlevli bir yapı olduğu düşünülmektedir (Şahin, 2013). Bu bilgiyi destekler nitelikte, alan 1908 tarihli Kiepert haritasında "Kave" (kahvehane) olarak gösterilmiştir (Şekil 4) (Kiepert, 1908). Bu gösterim, bölgedeki kahvehanenin uzun süreli bir işlev taşıdığını ve Evliya Çelebi'nin 17. yüzyılda bahsettiği yerin, zaman içinde bu işlevini sürdürdüğünü ortaya koymaktadır. Alanın işlevine yönelik bir diğer varsayım ise, Osmanlı Dönemi'nde Kaletepe ve önündeki Merdivenlikuyu bölgesinin derbent olduğu yönündedir. Derbent, Osmanlı Dönemi'nde yol ve seyahat güvenliğini sağlamak amacıyla kurulan küçük kaleler ve karakollara verilen isimdir (Halaçoğlu, 1994). Geç Osmanlı döneminde ise, bu eski derbent alanında, kaza yönetimi tarafından atanan ve maaşları halk tarafından ödenen muhafızların görev yaptığı belirtilmiştir (Oikonomou, 1946).

1743 yılında Çeşme Kazası, Sığla Sancağı'na bağlıdır ve bu dönemde 1 numaralı Anadolu Ahkam Defteri'nde Alaşar isimli bir çiftlikten bahsedilmektedir (Şimşir, 1997). Günümüzde Alaşar, yöre halkı tarafından "çiftlik damları" olarak anılmaktadır. 1750 yılına ait Anadolu Ahkam Defteri'nde, Çeşme nahiyesi, Alacaat, Alaşar ve Karacahisar'ın (Kocahisar) adı geçmektedir. Vergi gelirlerine yönelik bilgiler içeren bu kayıtlarda, İldırı (103 nefer), Alacaat (Alaçatı) (77 nefer) ve Alaşar (19 nefer) olarak belirtilmiştir (Şimşir, 1997). Bu durum, Alaşar'ın küçük ölçekli bir yerleşim olduğunu göstermektedir. Alaşar'da yapılan incelemelerde, yapı kalıntıları, şapel kalıntısı, sokaklar, kuyu ve kitabsız mezar taşlarından oluşan bir mezarlık tespit edilmiştir (Foto. 6). Yerel halk, yerleşimin terk edilme nedenini korsan saldırıları ve/veya salgın hastalıklar olarak belirtmiştir. Bir süre terkedilen yerleşime, 18. yüzyıldan sonra toprak işlemek amacıyla bölgeye yerleşen Rumların geldiği ve mevcut şapelin bu dönemde inşa edildiği düşünülmektedir. Bu yerleşim, 1908 tarihli haritada nüfusu 2000'in altında olan "Alisari Köyü" olarak belirtilmiştir (Şekil 4) (Kiepert, 1908). Mübadele sonrasında köy terk edilmiştir ve günümüzde tamamen terk edilmiş bir yerleşim alanıdır.

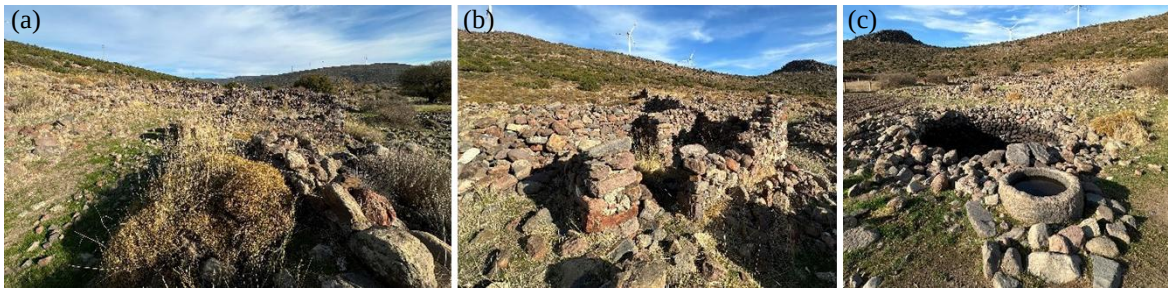

Foto 6. Terk edilmiş Alaşar Köyü'ne ait sokak (a), yapı kalıntıları (b) ve Alaşar Gölü (c).

Alaşar ve Kocahisar yerleşimlerinin isimleri, resmi kayıtlarda Karaköy'den daha önce geçmektedir. Karaköy adına ilk kez Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'ndeki H 1239 (M 1824) yılına ait bir kayıttta rastlanmaktadır. Bu kayıttta, "Çeşme sahillerinde Karaköy karyesini basan Rumlar, köylülerle çatışmaya girmişlerdir. Yapılan muharebede köylüler ve çevredeki Osmanlı kuvvetlerinin de yardımıyla Rumlar mağlup olmuş ve geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Bu hadise, daha önce gönderilmiş olan kuvvetlerin muharebeye dahil olmasıyla sonuçlanmış ve düşman kuvvetleri perişan edilerek firar etmeye zorlanmıştır." şeklinde bir olay

anlatılmaktadır⁴. Ancak, Karaköy'ün günümüzdeki yerleşim alanındaki geçmişinin daha eski dönemlere uzandığı, mevcut mezar taşlarından anlaşılmaktadır. Köyün yaklaşık 300 yıllık bir geçmişe sahip olduğu, tarihi caminin kuzeyindeki Osmanlı mezarlığında yer alan en eski tarihli mezar taşından (H 1212-M (1797/1798) hareketle, 18. yüzyılın başları olarak tahmin edilmektedir. Köyde bulunan üç farklı mezarlıkta, 19. yüzyılın sonlarına tarihlenen pek çok mezar taşı bulunmaktadır. Bununla birlikte, yerel halk Karaköy'ün mevcut konumundan önce, Posköy'ün batısında Çimen olarak adlandırılan mevkide kurulduğunu aktarmaktadır. Günümüzde Çimen olarak adlandırılan yamaçta, geçmişte bir yerleşim olduğunu gösteren yapı kalıntıları mevcuttur. Ek olarak, Posköy'deki gözlü kuyudan, köy yakınındaki çeşmeye pişmiş toprak künkler ile su taşındığı ifade edilmektedir. Söz konusu çeşmeye ait kalıntılar, günümüzde yerleşim alanında görülebilmektedir (Karaçöl ve Tunçoku, 2014). Bu çeşme kullanım dışı kaldığında, yerel halkın çift sürerken pişmiş toprak künklerle rastladığı ve sağlam olanlarını toprak damlarda yağmur suyu aktarmak için çörten olarak kullandıkları anlatılmaktadır. Çimen'in güneydoğusunda, otoyolun güneyinde yer alan Harımarası mevkide ise Karaköy'deki mezar taşlarından daha eski tarihlere (18. yüzyıl ortaları) ait kitabeli mezar taşlarının bulunduğu bir mezarlık bulunmaktadır. Bu mezarlıkta kitabeli mezar taşlarının yanı sıra, çok sayıda kitablesiz mezar taşı da bulunmaktadır. Bu durum, mezarlığın Çimen mevkiinde yaşayanların defin alanı olarak kullanıldığını düşündürmektedir. Bununla birlikte, mezarlığın bir kısmının 1990'lı yılların başında İzmir-Çeşme otoyolu yapımı sırasında zarar görerek ortadan kalktığı belirlenmiştir. Daha sonraki dönemlerde, bu alandaki yerleşimin kuzeybatıya doğru kayarak, yerel halk tarafından Ören olarak adlandırılan alana taşındığı ifade edilmektedir. Günümüzde bu alanda da çeşitli yapı kalıntıları ve değirmen taşları bulunmaktadır (Foto. 7). Yerleşim, Ören'den sonra Karaköy'ün mevcut konumuna taşınmış ve burada varlığını sürdürmüştür.

Foto 7. Ören mevkiinde bulunan yapı kalıntıları (a) ve zeytinyağı değirmeni taşları (b) (c).

Yerleşim yerinin sürekli değişiminde salgın hastalıklar, olumsuz iklim koşulları ve çevresel faktörlerin etkili olduğu düşünülmektedir. Çeşme Yarımadası'nda nüfus dengesinde meydana gelen dönüşümlerde salgın hastalıkların önemli bir rolü vardır. Örneğin, kaynak göstermemekle birlikte İldırı'nın 17. yüzyılda bir salgın hastalık nedeniyle tamamen boşaltıldığı aktarılmıştır (Baykara, 1990). Çeşme mezar taşlarına ilişkin başka bir çalışmada ise 18. yüzyıl ortalarından itibaren mezar taşlarının sayısında artış olduğu belirtilmiş ve bu durum aynı yıllarda İzmir'de veba görüldüğü için, Çeşme'deki kişilerin ölüm nedenlerinin de veba olabileceği yönünde bir değerlendirmeye neden olmuştur (Demir, 1996). Mezar taşlarındaki ölüm tarihlerine ve salgın hastalıklarla ilgili bilgilere dayanarak, Karaköy'ün kuruluşuna dair sözlü anlatıların doğruluğu tartışmaya açılabilir. Bunun yanı sıra, özellikle bölgenin jeolojik yapısı ve coğrafi konumu göz önünde bulundurulduğunda, kış aylarında meydana gelen aşırı yağışların yol açtığı olumsuz etkiler ile Karaburun'dan gelen soğuk hava akımlarının da yerleşimin sürekli yer değiştirmesinde önemli bir etken olduğu söylenebilir. Bu durumda, Karaköy'ün mevcut konumundan önce ilk kurulduğu alana ilişkin resmi kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Ancak, yarımada genelinde çeşitli sebeplerle (salgın hastalık, deprem, coğrafyanın elverişsizliği gibi) köylerin mevcut konumlarından önce yakın yerlerde kurulduğu bilinmektedir. Örneğin, Barbaros köyü (Sıradam) sakinleri, köyün ilk kurulduğu alanın bugünkü yerleşimin birkaç kilometre kuzeybatısında, "Başköy" veya "Paşköy" olarak adlandırdıkları bir bölge olduğunu aktarmaktadır. Karaköy ile benzer şekilde, bu alanda yapım tarihi kesin olarak bilinmeyen Başköy çeşmesi bulunmaktadır (Saribekiroğlu, 2017). Benzer bir durum,

⁴ BOA, HAT. 926/40244.

Germiyan köyünün kuruluş süreci için de geçerlidir. Sözlü tarih araştırmalarına göre, köyün ilk yerleşim alanı, şimdiki köy merkezinin 1 km kuzeyinde, Öteyaka mevkiindeki Laleköy'de yer almaktaydı. Bu alanda sıtma hastalığının ortaya çıkması nedeniyle yerleşimin günümüzdeki konumuna taşındığı söylenmektedir (Kerman, 2004; Demireb, 2020).

Karaköy'ün nüfusuna ilişkin ilk kayıtlara, Çeşme Kazası'nın H. 1258 / M. 1842-43 tarihli nüfus sayımına ait Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi'ndeki nüfus sayım defteri verilerinden ulaşılmaktadır. İlgili defterde Karaköy, "Karye-i Karaköy" adıyla kayıt altına alınmış olup, köyde 23 hane ve 70 kişi yerleşik olarak gösterilmiştir. Ayrıca, köyde 24 kişiden rençber ve 1 kişiden karye imamı olarak bahsedilmiştir (Başaran ve Sarıbey Haykıran, 2015; Karacakaya ve Koç, 2017). Ancak, bu rakamların kadınlar ve kız çocuklarını içermediği göz önünde bulundurularak, köyün gerçek nüfusu yaklaşık 140 kişi olarak hesaplanmıştır. 1843 yılına ait kayıtlarda, Çeşme Kazası'nda bir mahalle ile Karaköy Karyesi dahil olmak üzere toplam dokuz köyün bulunduğu belirtilmektedir. Karaköy karyesindeki ölüm kayıtları H. 1250 (M. 1834/35) yılında başlayıp, 1843 yılına kadar devam etmiştir. Bu dönemde 12 ölüm kaydı deftere işlenmiştir. Ayrıca, 1843 yılında Çeşme Kazası'nda hane başına düşen nüfusun en yoğun olduğu köy 3,04 kişi ile Karaköy olarak belirtilmiştir (Karacakaya ve Koç, 2017). Karaköy'ün nüfusuna ilişkin diğer bir kaynak ise, H. 30 Zilhicce 1259 (M. 21 Ocak 1844) tarihli Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yer alan nüfus defteridir. Bu kayıtlara göre, Alaçatı'nın ıldırı dışında kalan diğer bütün köylerinde sadece Türkler yaşamaktadır. Bu tarihte Alaçatı Nahiyesi'ne bağlı bir köy olan Karaköy'ün erkek nüfusu 64 olarak kaydedilmiştir (Şimşir, 2018). Bu durumda, toplam nüfus ortalama 128 kişi olarak hesaplanmıştır. 1886 yılında Çeşme kazası Çeşme, Karaburun ve Alaçatı kazalarının merkezi yapılmıştır⁵ (Şimşir, 2018). Sığla Sancağı'nın merkez kazası olan İzmir ise, 1867 yılında yapılan düzenlemeden sonra sancağa adını vererek İzmir Sancağı halini almıştır (Gökbil ve Şölen, 1936). 1881 tarihli Sakız Adası ve Çeşme depremi, o dönemde yarımada'nın demografik yapısını ciddi şekilde değiştirmiştir. Bu deprem, Sakız Adası'nın tarihindeki en büyük afet olmasının yanı sıra, 19. yüzyılda Osmanlı coğrafyasında meydana gelen ikinci büyük depremdir (Satılmış, 2012). Depremde Karaköy'de 52 hane yıkılmış, 187 kişi evsiz kalmış, 2 kişi hayatını kaybetmiş ve 20 kişi yaralanmıştır (The Eastern Express, 1883). Bölgedeki diğer büyük deprem olan 1883 Çeşme depreminden sonra, 8 Kasım 1883 tarihinde yayınlanan Stamboul gazetesinde, Karaköy'de yaşayan 123 kişiye toplam 363 meci diye yardım yapıldığı belirtilmiştir (Beyru, 2011).

1890 tarihli Heinrich Kiepert tarafından hazırlanan haritada, "Karakiöi" adıyla bir yerleşim gösterilmektedir (Kiepert, 1890). Ancak bu yerleşim, günümüzdeki Karaköy'ü değil, Karacahisar'ın bulunduğu konumu işaret etmektedir. Karacahisar'ın Karaköy'e bağlı bir mevki veya yerleşim olarak kabul edilmesinden dolayı böyle bir gösterim yapılmış olabilir. 1908 tarihli Richard Kiepert haritasında ise Karaköy, "Kara K." olarak belirtilmiştir; ancak bu haritada da köy yerleşik alanı doğru bir şekilde konumlandırılmamıştır. Haritanın lejantında, Kara K. ve Zeitün Eli (günümüzde Zeytineli), "Türk ve Yunan kaynaklarından alınan, belirsiz yerleşim yerleri" olarak tanımlanmıştır. Bu ifade, yerleşimlerin yanlış konumlandırılmasını açıklamaktadır (Şekil 4) (Kiepert, 1908).

Şekil 4. 1908 tarihli haritada Karaköy (Kara K.), Alaşar (Alisari K.), Pejamdjigi ve kahvehane (Kave) (Kiepert, 1908).

⁵ BOA, İ. MVL. 530/23794, 1-5.

Çeşme Yarımadası'nda, özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından 20. yüzyılın başlarına kadar nüfusun çoğunluğunu Rumlar oluşturmaya başlamıştır. Bu durumun başlıca nedenleri arasında depremler, salgın hastalıklar ve toprak kullanımıyla ilgili alınan kararlar gösterilmektedir. Baykara'ya göre, salgın hastalıklara bağlı ölümler nüfusun azalmasına ve bölgede ciddi düzeyde işgücü açığının çıkmasına yol açmıştır. 18. yüzyılın sonlarında devam eden nüfus azalışı, Rum işçiler için önemli bir fırsat oluşturmuş ve bu süreçte nüfus dengesi değişerek yarımada Rum nüfusu artmıştır (Baykara, 1990). Diğer bir neden olarak, 1881 yılında gerçekleşen depremde Sakız Adası'nın üçte ikisinin harap olması ve depremden daha az etkilendiği için evsiz kalan Rumların Çeşme Yarımadası'na yerleşmesi gösterilmektedir (Beyru, 2011). Ayrıca, büyük arazilere sahip vakıfların, topraklarını işlemek için iş gücü açığının adalarda artan ve iş arayan nüfustan temin ettikleri anlaşılmaktadır. Zamanla, vakıf topraklarını işleyen Rum ahalinin, bu toprakları sahiplenmiş olduğu aktarılmaktadır (Şimşir, 2018).

20. yüzyılın başında, Çeşme, İzmir Sancağı'na bağlı 13 kazadan birisi durumundadır. 1901-1902 yıllarında, Çeşme Kazası'nda 4.276 Türk, 34.419 Rum, 158 Yahudi ve 54 yabancı nüfus bulunduğu bilinmektedir (Şimşir, 2018). Bununla birlikte, 1908'de yılına gelindiğinde Çeşme Kazası'nda 20-30 yaşları arasında Türk erkeği kalmadığı belirtilmektedir. Bu durumun nedeni olarak Tanzimat'tan sonra Balkanlar'da ve Arap topraklarında çıkan ayaklanmaların bastırılmasında özellikle Batı Anadolu'dan gençlerin görevlendirilmesi sayılabilir. Hatta, Çeşmeli erkeklerin askerliklerini Yemen'de yaptığı aktarılmaktadır (Sarısır, 2006; Şimşir, 2018). Bu bilgiyi destekler nitelikte Karaköy'de Yemen'de askerlik yapan kişilerin varlığından söz edilmektedir (Karaköy Muhtarlık arşivi).

Karaköy, bu dönemlerde Birgi, Uzunkuyu, Zeytinler ve Germiyan ile birlikte bölgede bulunan az sayıdaki Türk köyünden birisidir. 1914-1918 yıllarında Çeşme Kaymakamı olan Hilmi Uran, "Hatıralarım" adlı kitabında, Alaçatı, Agrilya, Çiftlik, Reisdere ve Köste (Dalyan) gibi kıyı köylerinde yaşayan Rumların aksine, Türklerin daha iç bölgelerdeki bazı köylerde yaşamlarını sürdürdüğünü belirtmektedir (Uran, 1959). Karaköy, konumu itibarıyla bahsedilen Türk köylerinden birisi olarak bu duruma uymaktadır. Karaköy yerleşik alanı içinde Rum nüfusunun yaşadığına dair herhangi bir bilgi bulunmamakla birlikte, az sayıda Rum nüfusunun vakıflara ait toprakları işlemek amacıyla bir süre Karacahisar'da yaşadığı söylenmektedir. Özellikle Manastır mevki ve çevresindeki üzüm bağları ile Rum işçilerin ilgilendiği belirtilmektedir (Karaköy Muhtarlık arşivi).

Yunanlıların Anadolu'yu işgal ettiği 15 Mayıs 1919'dan, İzmir'i terk ettikleri 9 Eylül 1922'ye kadar geçen sürede, Yunan işgali altındaki bölgelerde çeşitli olaylar yaşanmıştır. Karaköy adının geçtiği önemli bir olay, hem Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi'nde H. 1338 (M. 1919/1920) tarihli kayıta, hem de bir İtalyan kaynağında anlatılmaktadır. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi'nde bu olay, "*Çeşme'nin Karaköy karyesinin Rum çetesi tarafından basılarak iki kişinin yaralanıp iki kişinin de şehid edildiği, ayrıca para ve mallarının gasbedildiği. Gördos Rum Sinod Meclisi'nin Karaköy'de Rum çetelerinin yaptığı saldırıyı lanetledikleri.*" olarak özetlenmiştir⁶. İtalya Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Tarih Arşivi'nden elde edilen kaynakta da aynı olay daha detaylı bir şekilde aktarılmaktadır. 29 Ocak 1920 tarihinde İzmir İtalyan Temsilciliği'nden İstanbul Yüksek Komiseri'ne verilen bilgiye göre, Karaköy'de Rumlar tarafından bir kişi yaralanmış, biri kadın olan iki kişi trajik bir şekilde şehit edilmiştir. Bu trajik olayın yanı sıra, köy halkının ziynet eşyaları ve paralarının da yağmalandığı aktarılmıştır. Aynı kaynakta, Alaçatı yakınındaki Karaköy'den Lokmacı Ali'nin, Yunan jandarmasına itiraz ettiği için saldırıya uğrayarak yaralandığı ve tedavi görmek üzere İzmir İtalyan hastanesine sığındığı bilgisi de yer almaktadır.⁷ Bu olayla ilgili diğer bir kayıt, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'ndeki 15 Şubat 1920 tarihli bir belgedir. Belgeye göre, İzmir'e iskân ettirilen Rumlardan dolayı Türkler göçmen durumuna düşmüş ve sahil köylerinde göç başlamıştır. Söz konusu belgede, Karaköy'de yaşanan olay nedeniyle çevre köylerin sakinlerinin korkuya kapılarak kayıklar ile İzmir'e doğru göçe başladığı da anlatılmaktadır (Şimşir, 1997). Etnik ve dini temelli gerilimlerin derinleşmesi ve dönemin siyasi çalkantılarıyla bağlantılı olarak gerçekleşen bu tür olaylar, zorunlu nüfus hareketlerine yol açmıştır. Hem Türkler hem de Rumlar için büyük acılara ve zorluklara yol açan bu göçler, tarihsel bir travma olarak her iki toplumda da derin izler bırakmıştır.

⁶ BOA, DH. EUM. AYŞ. 33/1.

⁷ Posizione: 16, Turchia, B. 57-54. İzmir İtalyan Temsilciliği'nden İstanbul Yüksek Komiseri'ne, 29 Ocak 1920 (aktaran Çelebi, 2024).

4.3. 1922 Sonrası

1923'te Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından, Türkiye ile Yunanistan arasında gerçekleştirilen zorunlu nüfus değişim süreci sonucunda, Batı Anadolu genelinde olduğu gibi Çeşme Yarımadası'nda da Rum nüfus kalmamıştır. Rum nüfusun göçü sonucunda boşalan köylere, 1924 yılında Girit ve Selanik'ten Balkan göçmenleri getirilerek yerleştirilmiştir. 1930 yılında ise Yugoslavya, Arnavutluk, Romanya, Yunanistan, Bulgaristan'dan gelenler, Çeşme Yarımadası kırsal kesiminde iskân edilmişlerdir. Örneğin, günümüzde Uzunkuyu'da Selanik göçmenleri, Gülbahçe'de Arnavutlar ve Nohutalan'da ise Boşnaklar yaşamaktadır (Semenderoğlu, 1999). Bu göçmen grupları, yerleştikleri bölgelerde kültürel ve toplumsal yapıyı etkilemiş ve yerel nüfusla birlikte bölgenin demografik yapısının çeşitlenmesine katkı sağlamıştır. Türk yerleşimi özelliğini sürdüren Karaköy, bu iki önemli göç ve yerleştirme olayının dışında kalmıştır. Bu durum, Karaköy'ün kültürel yapısının diğer kırsal yerleşimlerle kıyaslandığında daha homojen bir biçimde korunmasına olanak sağlamıştır. Bu dönemde Karaköy tarihi içinde öne çıkan olaylardan birisi, Atatürk'ün Çeşme ziyareti sırasında 30 Haziran 1926 tarihinde Merdivenlikuyu mevkiinde karşılanmasıdır. Karaköy'ün ileri gelenlerinden 7-8 kişinin, Atatürk'ü karşılamaya katılarak, önemli bir tarihi olaya tanıklık ettiği belirtilmektedir (Karaköy Muhtarlık arşivi).

Karaköy'ün yaklaşık 18. yüzyıl başlarında kuruluşunun ardından aktif köy yaşamı uzun yıllar devam etmiş ancak 20. yüzyıl başlarında çeşitli sebeplerle nüfus kademeli olarak azalmaya başlamıştır. Nüfustaki bu azalmanın nedenleri arasında su kıtlığı, depremler, köyde okul bulunmaması⁸, ulaşım zorluğu ve altyapı hizmetlerinin eksikliği sayılabilir. Karaköy'ün 1842/43-2024 yılları arasındaki nüfus verileri detaylı şekilde incelenmiştir (Tablo 1). Buna göre, 1927 yılında Karaköy'de 78 erkek, 72 kadın olmak üzere toplam 150 kişinin (46 hane) yaşadığı görülmektedir. (1927-1928 İzmir Vilayet Salnamesi). 1935 yılında 138 olan nüfus, 1937 yılında köyde imece usulüyle bir ilkokul yapılması planlanırken çıkan anlaşmazlıklar nedeniyle okulun inşa edilememesi sonucu azalmaya başlamıştır. 1940 yılında, *Köylere Mahsus Okuma Çağındaki Çocuklar İstatistiği*'ne göre köyde 7-16 yaş aralığında toplam 40 çocuk bulunduğu belirtilmektedir (Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, 1940). 1942 yılına ait Köy Durum Tabloları ve Beş Senelik Mesai Programı'nda, "*Köy çocukları civar köylerdeki mekteplere gidemiyor. En yakın komşu köy mektebi 8 km mesafededir.*" şeklinde bir bilgi yer almaktadır. Bu dönemde, Karaköy'deki çocuklar, eğitime ulaşabilmek için yaya olarak Alaçatı'ya gitmek zorunda kalmışlardır. Bu durum, eğitim imkanlarının yetersizliğinin köy nüfusunun azalmasında önemli bir etken olduğunu göstermektedir.

1940 yılında 142 kişi olan Karaköy nüfusu, 1950 yılında 115'e gerilemiş, 1950 yılından sonra ise nüfusun azalma hızı daha da artmıştır. Bu nüfus kaybının başlıca sebeplerinden biri, köyde okul bulunmamasıydı. Bunun yanı sıra, özellikle su kıtlığı ve 1949 yılında Karaburun'da meydana gelen, Çeşme Yarımadası ve çevre köylerde büyük hasara yol açan 6.6 büyüklüğündeki deprem de köy nüfusunun azalmasında etkili olmuştur (Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü, 2005). Deprem, sadece yapısal hasara yol açmakla kalmamış, aynı zamanda bölgedeki yaşam koşullarını zorlaştırmış ve göçü teşvik etmiştir. Karaköy'ün nüfus kaybı, 1940 yılında başlamış ve 1965 yılına gelindiğinde nüfus 16 kişiye düşmüştür. 1965-1970 yılları arasında Karaköy nüfustaki bir miktar artışı, Çeşme'de turizm faaliyetlerinin canlanmaya başlaması ile ilişkilendirmek mümkündür (Kerman, 2004). Ancak, Karaköy'ün nüfusu, 1975 yılında ilk kez 10 kişiye kadar düşmüştür. 1969 yılında gerçekleşen 5.9 büyüklüğündeki Karaburun depremi, diğer sebeplerle birlikte bu nüfus kaybında önemli bir faktördür (MTA, 2005). Deprem, bölgedeki yapı stoğu ve yaşam koşullarını olumsuz etkilemiş, köy halkının göç etmesine neden olmuştur. Bu süreç, Karaköy'ün demografik yapısında kalıcı bir değişikliğe neden olmuştur. 1978 yılında Uğur Dünder, TRT'de "Terkedilmiş Köy" adıyla Karaköy hakkında yaklaşık iki dakikalık bir belgesel hazırlamıştır (Youtube/TRT Arşiv, 2024). Karaköy özelinde, terk edilmiş köylerin ve köyün zamanla karşı karşıya kaldığı zorluklar belgeselde aktarılmıştır. Karaköy'de 2000 yılına kadar belirgin bir nüfus hareketi yaşanmamıştır. Ancak, 1996 yılında İzmir-Çeşme otoyolunun açılması, köy yerleşik alanı ile köyün başlıca tarım alanlarından biri olan Alaşar Ovası'nı fiziksel olarak birbirinden ayırmıştır. Bu gelişme, köyün tarımsal yapısı ve ulaşım dinamikleri üzerinde önemli bir etki yaratmıştır. 2000 yılında ise, köy

⁸ 1923 senesine ait İzmir Vilayeti İstatistiği'nde, Karaköy'de halk tarafından inşa edilmiş, iki sınıflı ve bir dershaneli bir ilkokulun bulunduğu; bu yapının H. 1329 (M. 1911) yılında mektep olarak inşa edildiği belirtilmektedir (Serçe, 2001). Ancak yerel halk, köyde hiçbir zaman bir okulun faaliyette bulunmadığını ifade etmektedir. Bu durum, söz konusu kayıtlarda, köy odası gibi mahalli kullanıma ait bir yapının okul olarak değerlendirilmiş olabileceğini düşündürmektedir.

statüsünün devam etmesi ve su, elektrik, yol gibi temel hizmetlerin köye ulaşabilmesi için civarda yaşayan Karaköylüler bilinçli şekilde köyde toplanmıştır. Ancak bu planlı nüfus artışı sürecinin dışında tutulduğunda, 1950 sonrası dönemde Karaköy'ün büyük ölçüde terk edilmiş bir yerleşim haline geldiği söylenebilir.

Tablo 1. 1842/43-2024 Yılları Arası Karaköy'ün Nüfus Verileri (1927-28 İzmir Vilayet Salnamesi; TÜİK).

Yıl	Erkek	Kadın	Toplam
1842-43	70	70	140
1844	64	64	128
1927	78	72	150
1935	—	—	138
1940	73	69	142
1945	57	69	126
1950	—	—	115
1955	47	30	77
1960	45	25	70
1965	15	1	16
1970	23	9	32
1975	8	2	10
1980	10	6	16
1985	9	7	16
1990	11	7	18
2000	38	29	67
2010	5	2	7
2015	14	4	18
2020	15	6	21
2024	17	15	32

2006 yılında Karaköy'de rüzgâr türbini inşaatları başlamıştır. Günümüzde köyün kuzeyinde ve güneyindeki tepelerde çok sayıda rüzgâr türbini bulunmaktadır. Bu türbinler, yenilenebilir enerji üretimine katkı sağlarken, uzun vadede bölgenin iklimi üzerinde etkilerinin olabileceği düşünülmektedir. Türbinlerin hem yerel ekosistem hem de tarımsal faaliyetler üzerindeki potansiyel etkilerinin, ilerleyen süreçlerde daha belirgin hale geleceği öngörülmektedir. Bununla birlikte, Karaköy 1994-1997 yılları arasında inşa edilen Alaçatı Barajı'nın su toplama havzası sınırları içerisinde önemli bir yer kaplamaktadır. Buna karşın, yerleşmede halen elektrik ve su altyapısı bulunmamaktadır. 2010'lu yıllardan sonra Karaköy'ün batısında ve kuzeyinde başlayan madencilik faaliyetleri köyün doğal çevresi üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır. Köy merası üzerinde faaliyet gösteren bu alanlar, çevredeki bitki örtüsüne ve ekosisteme zarar verirken, hayvancılık faaliyetlerini de olumsuz yönde etkilemektedir.

Karaköy'den göç edilen yerleşim yerleri göç yoğunluğuna göre sırasıyla Alaçatı, Urla, Zeytinler (yöre halkı tarafından Yanıkköy olarak anılmaktadır), Çeşme ve İzmir'dir. En yoğun göç alan Alaçatı'da, 1930'lu yıllarda göç edenler Tokoğlu Mahallesi'ne, 1950'lerden itibaren gelenler ise Hacı Memiş ve Yeni Mecidiye Mahalleleri'ne yerleşmiştir (Aslankan, 2008; Karaköy Muhtarlık Arşivi, 2024). Günümüzde, köyün resmi sınırları içerisinde nüfus 32 kişi olarak görünmekle birlikte, tarihi köy merkezinde yıl boyunca yaşayan kişi sayısı 2-4 arasındadır. Geriye kalan nüfus ise köyün resmi sınırları içinde dağınık bir şekilde yaşayan ve genellikle Karaköy'ün yerli halkından olmayan insanlardan oluşmaktadır. Zeytin toplama ve hasat dönemlerinde mevsimlik olarak köyde bulunanlarla birlikte toplam nüfus 16 kişiye kadar çıkmaktadır (Karaköy Muhtarlık arşivi, 2024). Bu durum, köydeki yaşamın büyük ölçüde mevsimsel bir yapıya büründüğünü ve köyün çoğunlukla terk edilmiş bir durumda olduğunu göstermektedir.

5. Sonuç

Bu çalışma, Karaköy kırsal yerleşmesinin tarihsel gelişimi ve terk edilme sürecini kapsamlı bir şekilde inceleyerek, bu yerleşmenin sosyo-ekonomik, politik, çevresel ve kültürel yönlerini bütüncül bir bakış açısıyla

ele almaktadır. Çalışma sonucunda, kırsal yerleşme alanlarının sadece yerleşik alan sınırlarına odaklanarak değil, çevreleriyle birlikte değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Buna göre, Karaköy'ün tarihsel süreçteki önemi, çevresiyle birlikte geniş bir kapsamda ele alındığında daha belirgin hale gelmektedir. Elde edilen bilgiler doğrultusunda, Karaköy'e ilk yerleşen ya da yerleştirilen topluluğun Yörük kökenli olduğu sonucuna varılabilir. Bu bilgiler, Karaköy'ü yaklaşık 18. yüzyıl başlarında kurulan Yörük/Türk köyü olarak tanımlayan sözlü tarih bilgisiyle de uyumaktadır. Karaköy, tarih öncesi dönemlerden 20. yüzyıl başlarına kadar farklı kültürel katmanları ve tarihsel izleri barındıran önemli bir kırsal yerleşme alanıdır. Günümüzde yerleşik alanda öne çıkan harap ve âtil durumdaki yapı stoğu Osmanlı Dönemi'ne ait başta konut yapıları olmak üzere kamusal yapılar, üretim yapıları ve dini yapılarıdır. Yapıların harap durumda olmasının nedeni su kıtlığı, depremler, eğitim olanaklarının yetersizliği, ulaşım zorlukları ve altyapı eksiklikleri gibi sorunlar nedeniyle yerleşmenin terk edilmiş olmasıdır. Ek olarak, köyün 1995 yılından beri sahip olduğu sit statüleri nedeniyle konut sahipleri yapıları herhangi bir müdahalede bulunamamaktadır. Bu durum tarihi yapıların yanında kültürel değerlerin ve toplumsal hafızanın yok olmasına neden olmaktadır. Karaköy tarihi kırsal bir yerleşme özellikleri göstermesine karşın, arkeolojik sit olarak tescillenmiştir. Bu kapsamda, Karaköy gibi terk edilmiş kırsal yerleşmelerin, somut ve somut olmayan kültürel mirasının korunması ve gelecek nesillere aktarılmasının önemi büyüktür. Bu mirasın korunması, aynı zamanda bu alanlara ait yaşam biçimlerinin, geleneklerin ve değerlerin de gelecek nesillere aktarılması anlamına gelmektedir. Bu nedenle öncelikle sit türünün alanın özelliklerine uygun olarak belirlenmesi gerekmektedir. Daha sonra aktif köy yaşamının canlandırılabilmesi için çeşitli altyapı hizmetlerinin köye ulaşması sağlanmalıdır. 1990'lı yılların başından itibaren baraj, rüzgâr enerji santrali ve otoyol yapımı gibi kamusal yatırımlar köyün tarımsal alanları ile fiziksel ilişkisini kesmenin yanında, dolaylı olarak doğal çevreyi ve iklimi etkileyerek tarım ve hayvancılık faaliyetlerini olumsuz etkilemektedir. Bununla birlikte, Karaköy'ün baraj ve rüzgâr türbinlerine göre konumuna rağmen köyde altyapı hizmetlerinin olmaması modern yaşam gerekliliklerini sağlamaya engeldir. Sonuç olarak, terk edilmiş kırsal mirasın araştırılması, belgelenmesi, onarımı, özgün dokuya uygun bir şekilde işlevlendirilmesi ve korunması, sadece geçmişin izlerini günümüze taşımakla kalmayıp, aynı zamanda kültürel mirasın korunması adına da önemli bir adım atılmasına olanak tanıyacaktır. Bu çalışma kapsamında ortaya koyulan tarihsel birikimin, ilerleyen süreçte Karaköy ve çevresine ilişkin yapılacak bilimsel çalışmalara altlık oluşturmaya hedeflenmiştir.

Teşekkür

Çalışmam süresince Karaköy hakkında verdikleri ayrıntılı bilgiler, nazik destekleri ve misafirperverlikleri için Karaköy sakinlerine; özellikle köy muhtarı Mustafa Lokmacı'ya ve bilgi paylaşımıyla çalışmaya önemli katkılar sunan Mustafa Muslu'ya teşekkür ederim.

Kaynaklar

- Aslankan, A. (2008). *Reflections of cultural capital on exchange of populations: The case of Çesme and Alacati*, (Yayınlanmış yüksek lisans tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Başaran, M. ve Sarıbey Haykıran, A. (2015). H. 1258/ M. 1842-43 tarihli nüfus sayımına göre Çesme. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 15 (31), 359-383.
- Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü. (1940). *Maarif istatistikleri-Köylere mahsus okuma çağındaki çocuklar istatistiği*. Ankara: Ankara Basım ve Ciltevi.
- Baykara, T. (1988). *Anadolu'nun tarihî coğrafyasına giriş I, Anadolu'nun idarî taksimatı*. Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Baykara, T. (1990). Çesme Kalesi. *Belleten*, 54 (210), 603-630.
- Beyru, R. (2011). *19. yüzyılda İzmir kenti*. İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Caymaz, T. (2002). *Urla Yarımadası prehistorik merkezleri*, (Yayınlanmış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Caymaz, T. (2008). Urla Yarımadası prehistorik yerleşimleri. *Arkeoloji Dergisi*, 11, 1-41.
- Caymaz, T. (2023). Barbaros Plain: The junction of old and new roads on the Urla Peninsula. *Arkeoloji Dergisi*, XXXI/2, 23-47.
- Çakmak, Ş. (2022). İzmir-Çesme, Eski Çesme (İsmailobası) Köyü Camii koruma uygulamaları. C. Ülkü ve H. Elemana (Ed.), *26. Orta çağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Kitabı* içinde (1630-1649. ss.). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını: 638.
- Çelebi, M. (2024). İtalyan kaynaklarına göre Anadolu'da Yunan mezalimi (1919-1922). M. Göleç, Z. K. Şerefoglu ve İ. Danış (Ed.), *Millî Mücadelenin Yerel Tarihi 1918-1923 (Cilt 1): İzmir, Aydın, Manisa*,

- Uşak, Kütahya, Afyonkarahisar, Eskişehir içinde (463-478. ss.). Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- Darkot, B. ve Tuncel, M. (1978). *Ege Bölgesi coğrafyası*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Demir, A. (1996). Çeşme mezar taşları ve tarihi önemi. *Tarih ve Toplum, Aylık Ansiklopedik Dergi*, 26 (155), 9-17.
- Demirbek, D. C. (2020). *Mimari koruma uygulamalarında ileri teknolojik yöntemlerin kullanımının irdelenmesi*, (Yayınlanmış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Emecen, F. (1991). Aydın. *İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 4, 235-237. ss.). İstanbul: TDV Yayınları.
- Emecen, F. (2000). Batı Anadolu'da yörükler. T. Gündüz (Ed.), *Rumeli'de ve Anadolu'da Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu Bildirileri* içinde (113-120. ss.). Ankara: Yör-Türk Vakfı Yayınları.
- Erkanal, H. (1999). 1997 Liman Tepe kazıları. *Kazi Sonuçları Toplantısı*, 20, 1 içinde, (325-336. ss.). Ankara.
- Evliyâ Çelebi (1935). *Evliyâ Çelebi seyahatnamesi Anadolu, Suriye, Hicaz (1671-1672)*. Maarif İstanbul: Vekaleti Devlet Basımevi.
- Gezgin, İ. (2009). *Tarih boyunca Çeşme*. İzmir: Şenocak Yayınları.
- Gezgin, İ. (2019). *Çeşme-Alaçatı arkeoloji, tarih, kent, kimlik*. İzmir: Yakın Kitabevi.
- Gökbek, A. ve Şölen, H. (1936). *Aydın ili tarihi*. İstanbul: Ahmed İhsan Basımevi.
- Halaçoğlu, Y. (1994). Derbend. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde, (Cilt 9, 162-164. ss.).
- Halaçoğlu, Y. (2009). *Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler ve Oymaklar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Halaçoğlu, Y. (2014). *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İDSMDP: İzmir Deprem Senaryosu ve Deprem Master Planı. (2024). Deprem verileri. Erişim adresi <http://www.izmirbld.gov.tr/izmirdeprem/izmirrapor.htm>
- İlhan, H. (1996). *Çeşme yöresi fiziki coğrafyası*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Kalafatçıoğlu, A. (1961). Karaburun Yarımadası'nın jeolojisi. *Maden Tetkik ve Arama Dergisi*, 56, 53-63.
- Kamalı Aktaş, E. (2020). *Karaköy'ün ak gelini*. İstanbul: Cinius Yayınları.
- Karacakaya, R. & Koç, N. (2017). 19. Yüzyılın ortalarında Çeşme'nin demografik yapısı (Müslüman nüfusu). *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 12 (24), 51-65.
- Karaçöl, A. ve Tunçoku, S. S. (2014). Geçmişteki su kültürünün sembolleri: İzmir-Çeşme'de mevcut ve kayıp Osmanlı Dönemi çeşmeleri. *TÜBA-KED Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi*, 12, 71-98.
- Kaya, A. M. (2004). *Avşar Türkmenleri*. Kayseri: Geçit Yayınları.
- Kerman, F. (2004). *Alaçatı (Çeşme-İzmir) Bucağı köylerinde kırsal potansiyelin belirlenmesi ve planlanması*, (Yayınlanmış yüksek lisans tezi). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elâzığ.
- Kiepert, H. (1890). Map of the western part of Asia Minor, 1:250,000, Verlag von Dietrich Reimer, Berlin. Erişim adresi: <http://pi.lib.uchicago.edu/1001/maps/kiepert/G7430-s250-K5-index1>
- Kiepert, R. (1908). Karte von Kleinasien-Smyrna, 1:400.000, Verlag von Dietrich Reimer, Berlin. Erişim adresi <https://www.loc.gov/resource/g7430m.gct00325/?sp=18&r=-0.516,0.303,1.622,0.776,0>
- KOERI: Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü. (2024). Deprem verileri. Erişim adresi <http://koeri.boun.edu.tr>
- Kurat, N. A. (1966). *Çaka Bey / İzmir ve civarındaki adaların ilk Türk Beyi M.S. 1081-1096*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Kütükoğlu, M. S. (2010). *XVI. Asırda Çeşme Kazası'nın sosyal ve iktisadi yapısı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü (MTA). (2005). *İzmir yakın çevresinin diri fayları ve deprem potansiyelleri*. MTA Rapor No: 10754, Ankara: Jeoloji Etütleri Dairesi.
- Mater, B. (1982). *Urla Yarımadası'nda arazinin sınıflandırılması ile kullanılışı arasındaki ilişkiler*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Oikonomou, K. A. V. (1946). *Ta Alatsata tis Ionikis i Erythraias Hersonisou 1640-1914*. Thessaloniki: Ekdotikos Oikos Mih.Triantafyllou.
- Orhonlu, C. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskanı*. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Sarıbekiroğlu, Ş. (2017). *Understanding cultural landscape characteristics: The case of Barbaros Settlement, Urla-İzmir*, (Yayınlanmış yüksek lisans tezi). İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Sarısır, S. (2006). *Demografik oyun sürgün (1919 -1923)*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Satılmış, S. (2012). Osmanlı'da bir afet yönetimi örneği: 1883 Çeşme ve Urla depremi. *History Studies*, 4 (1), 503-527.
- Semenderoğlu, A. (1999). *Urla, Çeşme Yarımadasında doğal ortam ile sosyo faaliyetler arasında ilişkiler*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

- Serçe, E. (2001). *1923 senesi İzmir Vilayeti istatistiği (1. Kitap)*. İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi.
- Sümer, F. (1992). *Oğuzlar (Türkmenler)*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Şahin, İ. (2013). Evliya Çelebi'nin günümüz İzmir il sınırları içinde kullandığı güzergâh ve Seyahatnâme'de buna dair sorunlar. M. Ekinci, T. Gökçe ve A. Temiz (Ed.). *Kent ve Seyyah: Evliya Çelebi'nin Gözüyle İzmir ve Çevresi III. (1. baskı)* içinde (53-58. ss.). İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Şimşir, N. (1997). XVIII. Yüzyılda Çeşme Kazası. *I. Uluslararası Çeşme Tarih ve Kültürü Sempozyumu Bildirileri* içinde (43-56. ss.). İzmir: Çeşme Belediyesi Kültür Yayınları.
- Şimşir, N. (2018). Osmanlı arşiv belgelerine göre Osmanlı hukukunda "Paftos meselesi" ve sonuçları (Çeşme Kazası örneği). *XVIII. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler (III. Cilt)-Osmanlı Tarihi ve Medeniyeti Sempozyum Bildirileri* içinde (1243-1270. ss.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Tuncel, H. (2000). Türkiye'de ismi değiştirilen köyler. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (2), 23-34.
- Turan, O. (1965). *Selçuklular tarihi ve Türk-İslâm medeniyetleri*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Turan, O. (2003). *Türk cihan hâkimiyeti mefkûresi tarihi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Türk Dil Kurumu. (TDK). (2024). Güncel Türkçe sözlük. Erişim adresi <https://sozluk.gov.tr/>
- Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü. (İGM). (1948). *Ziraat istatistikleri-Köy sayım cetveli*. Yayın No: 1, Ankara.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (TÜİK). (2024). 1935-2024 yılları arası nüfus sayım yıllıkları. Erişim adresi <https://www.tuik.gov.tr/>
- Uran, H. (1959). *Hâtıralarım*. Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1969). *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Varlık, M. Ç. (1974). *Germiyan-oğulları tarihi (1300-1429)*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Youtube/Cihan Yakut. (2024). Karaköy Köyü Neden Terkedildi? (15.09.2024) Erişim adresi <https://www.youtube.com/watch?v=HMH66lPbhrM&t=1044s>
- Youtube/TRT Arşiv (2024). Terk Edilmiş Köy (5.10.2024) Erişim adresi <https://www.youtube.com/watch?v=X7orTiIyD5I>

Arşiv Belgeleri

1. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri (CDA)

BOA. HAT. 926/40244.

BOA. İ. MVL. 530/23794, 1-5.

BOA. DH. EUM. AYŞ. 33/1.

CA, 340, 47/10. (28 Aralık 1968).

2. İzmir Kent Arşivi ve Müzesi Arşivi (APIKAM)

İzmir Vilayeti Salnamesi, M. 1927-1928.

3. Karaköy Muhtarlık Arşivi

4. Archivio Storico Diplomatico Ministero degli Affari Esteri-Conferenza della Pace (ASDMAE-CP)

Posizione: 16, Turchia, B. 57-54. İzmir İtalyan Temsilciliği'nden İstanbul Yüksek Komiseri'ne, 29 Ocak 1920 (aktaran Çelebi, 2024).

5. Gazeteler

The Eastern Express, Vol 3, 44, 31 Ekim 1883.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

☒ Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.
